

Муниципалдыг бюджеттиг ниити өөредилге чери
Тыва Республиканың Таңды кожууннуң Кызыл-Арыг
ортумак ниити өөредилге школазы

**2023-2024 өөредилге чылында
Торээн чогаал эртеминге
АЖЫЛЧЫН ПРОГРАММА**

Башкызы: Тыва дыл болгаш чогаал башкызы Майнды Анай-Хаак Калдар-
ооловна
Класс: 7
Программаның хуусаазы: 1 (бир) чыл

Кызыл-Арыг суур, 2023 ч.

Тайылбыр бижик.

Тыва аас чогаалы, чечен чогаал чоннун чогаадыкчы салым-чаяаныннын боттук костуушкуннери болур. Аас чогаалы тыва чоннун ада-огбелеринин чус-чус чылдарда чогаадып, болбаазырадып келген состун уран чуулу болур. Оон эстетиктиг чанчылдарынга даянгаш, делегейнин улустарынын (эн ылангыя орус, моол) литератураларынын улегер-майыын эдерип, тыва чечен чогаал 20 чус чылдын чээрбиги чылдарындан бээр боттанып келген. Амгы уеде тыва аас чогаалы болгаш литература Тыва Республиканын чонунун культуразынын эн улуг доктаамал эстетиктиг чанчылдарлыг уран чуулу болу берген. Ол ам чонну чаагай чанчылдарга, кижизидеринин, огбелернин алдарлыг тогузун оорениринин, келир уеге бузуреп болурунун идегелин быжыглаар чепсээ апарган. Ынчангаш тыва чогаалды ооредиринин программазы ундезин (базовая) деннеге Тыва Республиканын Ооредилге яамызынын **«5-11 класстарга Программалар. Тыва дыл. Харылзаалыг чугаа сайзырадылгасы. Тыва аас чогаалы болгаш литература деп программазынга»** ундезилеп тургустунган.

Төрээн чогаал эртемниң школаның өөредилге планында туружу

Федералдыг базистиг өөредилге планында Россия Федерациязының бүгү-ле школаларынга төрээн чогаалды албан өөренири көрдүнген. Ооң иштинде федералдыг күрүнениң өөредилге стандарттарының (ФКӨС-түң) негелдезин ёзугаар 7-ги класска төрээн чогаалга неделяда 2 шак көрдүнген. Чылда ниитизи-биле 68 шактың дургузунда уруглар ук эртемни өөренир.

7-ги класска “Төрээн чогаал” эртемни шингээттингенинин түннелдери:

Бот-тускайлан түннелдер:

Кижизидилге ажылынын кол угланыышкыннары:

1. Хамааты мозу-будуш кижизидилгеzi.
2. Төрээн чуртунга, торел чонунга чоок болурунга кижизидер.
3. Мозу-будуш, сагыш-сеткил кижизидилгеzi.
4. Чараш чуулду эскерип билиринге кижизидер.
5. Куш-шыдалдыг, кадык болурунга кижизидери.
6. Куш-ажыл кижизидилгеzi.
7. Экологтук кижизилге.
8. Эртемни шинчилеп, унелеп билиринге кижизидери.

Төрээн чогаалды ооредиринин сорулгалары, кылыр ажылдары.

Аас чогаалы болгаш литература кижилернин медерелин сайзырадырынга, сагыш-сеткилин байыдарынга, аажы-чанын хевирлээринге, чоннун чаагай чанчылдарын эдереринге аажок улуг салдарны чедирип турар, ынчангаш оларны уран чуулдун оске-даа хевирлери-биле холбаштырып ооретпишаан, дараазында *сорулгаларны салган:*

-Тыва улустун шаандагы болгаш амгы амыдыралы-биле, хосталга, аас-кежик дээш чоннун демисежип чораанын оореникчилерге таныштырар, тоогучу ёзу-биле угаап ооредир.

-Россиянын хой националдыг улустарынын акы-дунма харылзааларын, кожа-хелбээ чурттар, депшилгелиг чоннары-биле харылзааларын коргускен чогаалдар-биле чалыыларнын интернационалчы, патриотчу кижизидилгезин быжыктырар.

-Улустун аас чогаалынын, литературанын курлавырларын аныяк салгалды чаагай идеалдарга, улусчу моральга, ужур-чурумга, торээн чуртунга, чонунга, тоогузунге чоргааралды, бойдуска, кижиге, дириг амытаннарга гуманисчи хамаарылгалыг болурунга кижизидеринге ажыглаар.

-Тыва литература амыдыралга тура-соруктуг, омак-сергек, бурунгаар чуткулдуг, хей-аъттыг, куш-ажылга болгаш эстетикага кижизидип, ону алдаржыдып остуреринге чепсек болур.

-Улустун аас чогаалынын, литературанын теоретиктиг билиглерин быжыг шингээтиргеш, оларны амыдыралга ажыглап билиринге ооредир.

-Чогаалдарнын идейлиг утказын, уран-чеченин медресидип, уран номчулгага быжыг хандыкшылдыг болурунга ооредир.

-Уе-уеде тыва литературанын шийтпирлеп турганы хой айтырыгларын тыва чогаал эртемнин башкылаашкынынга чаа чогаадыкчы, тывынгыр, ханы билии, хей-аът киирикчи эрудициязы, бодунун улугерлиг чоруу-биле оореникчилернин дилеп тывар, сонуургалдыг ажылдаарын чедип алыр.

5-11 класстарга тыва чогаал эртемнин утказы болгаш тургузуу.

Тыва литературанын чогаалдарын ооредирин дараазында чуулдерни барымдаалап шилээн:

-чогаалдарнын бедик идейлии, уран-чечени, амыдыралчызы, ооредиглиг, кижизидикчи ужур-дузазы;

-тема аайы-биле хой талалы, тогулуг болуушкуннарнын, амгы уенин амыдыралынын чуулдеринин, болуушкуннарынын таарымчалы;

-жанрларнын, стильдернин хой янзылы;

-оореникчилернин хар-назынынга чогаалдарнын таарымчалы.

5-11 класстарга торээн чогаал эртемнин ооредиринин кол угланышкыны, негелделери.

Аас чогаалы болгаш литература кижилернин медреселин сайзырадырынга, сагыш-сеткилин байыдарынга, аажы -чанын хевирлээринге, чоннун чаагай чанчылдарын эдереринге аажок улуг салдарны чедирип турар, ынчангаш оларны уран чуулдун оске-даа хевирлери-биле холбаштырып ооретпишаан, дараазында угланышкынныг негелделерни салган:

-аас чогаалы болгаш литература тыва школаларда уран-чуулдун оске-даа хевирлери-биле холбаштырып ыяап ооренир, башкылаар эртем;

-тыва улустун аас чогаалы болгаш литература Топ Азиянын болгаш оске-даа девискээрде чоннарнын литературалары-биле тудуш хогжуп, улусчу эстетиктиг принциптерге, реализмге ундезилеттингенин, уе-уеде тыва литературанын хой айтырыгларын, темаларын чогаалчы бурузу бодунун оскелерден ылгавырлыг уран-чечен аргалары-биле коргузуп турарын оореникчилерге билиндирер;

- тыва улустун аас чогаалы болгаш литературанын тоогузу нарын, оон оруунга шаптараазынар частырыглар турган дээрзин чогаалчы бурузун ооредип тургаш оюп эртпези чугула;

-тыва чогаалдардан ангыда, Россиянын болгаш делегей литературазынын тыва дылче очулдуртунган чогаалдарын база оореникчилернин хар-назынынга, ниити деннелинге тааржыр чаа унгулээн чогаалдарны башкы сумелеп, кады сайгарар.

-бистин чурттун улустарынын, классиктиг болгаш акы-дунма хой националдыг литератураларнын байлак чуулдерин шингээттирип, литературлуг, интернационалчы, шыдамык, кээргээчел, дыннангыр, хундулээчел кижилер кылдыр озеринге идигни бээр

Өөрөдилге чылында шактарның хуваалдазы. Шактар саны: Шупту – 68 шак; неделяда – 2 шак. Кирилде – 1 Чогаал өөрениринге – 47 Чугаа сайзырадылгазы – 11 – Чогаал теориязы – 3 Хыналда ажылдар – 5 Катаптаашкын - 1

7-ги класска торээн чогаал эртемнин допчuzu

№	Программанын материалы	Ниити шагы	Эртемнин унезин билип алыры
1	Кирилде	1	1,2,8
2	Чогаал өөрениринге	47	1,2,3,4,5,6,7,8
3	Чугаа сайзырадылгазы	11	1,2,3,5,6,7
4	Чогаал теориязы	3	1,2,3
5	Хыналда ажылдар	5	1,2,3,7
6	Катаптаашкын	1	1,2
Ниитизи-биле		68 ш	

Календарь- тематиктиг план. 7-ги класс, торээн чогаал, 68 шак

№	Кичээлдин темалары	шагы	Хуну		Тайыл быры
			План езугаар	Херек кырында	
I. Чеченнернин сөнү – 6 шак					
1	Маадырлыг тоолдар. Эпос	1	06.09		
2	Маадырлыг эпос: «Танаа-Херел»,	3	07,13,14		
3	«БоктуКириш, Бора-Шээлей»	3	20,21,27		
2. Аас чогаалының салдары-биле					
4	В.С. Серен-оол «Каң-кыс»	2	28,04/10		
5	М.Б. Доржу. Шүлүк «Аас чогаал»	1	05		
6	Джоогийн Цэдэв. Шүлүк «Улуг Гобиде өг» (Очулгазы Ю.Ш. Кюнзегештии)	1	11		
7	М.Б.Кенин-Лопсан «Хайыралдыг Калчан-Шилги»	4	12,18,19,25		
8	М.Б. Доржу «Аас чогаал».	1	26		

9	Чогаал теориязы. Чогаалдын темазы болгаш идеязы	2	08,09//11		
	2. Мен – чаа Тываның оглу мен				
10	С. К. Тока. Роман «Араттың сөзү»	4	8,9,15,16/11		
11	С. А. Сарыг-оол. Роман «Аңгыр-оолдуң тоожузу».	4	22,23,29,30/ 11		
12	Б.Д. Ховенмей. Чечен чугаа «Чүү болганыл?»	1	06.12		
13	С.Р. Элляй. Шүлүк «Экии, тыва чонум!» (очулгазы Ю. Ш. Кюнзегеш)	1	07.12		
	Угаан болгаш сеткил				
14	С.А. Сарыг-оол. Чечен чугаа «Соругга».	2	13,14/12		
15	О.О. Сувакпит. Шүлүк «Ылар».	1	20.12		
16	К-Э. К. Кудажы. Тоожу «Кызыл-Бөрттүг».	3	21,27,28/12		
17	Хыналда ажыл	1	10.12		
18	Ш.М. Суван. Чечен чугаа «Чээн оол».	2	11,17/01		
	Чечен чогаал делегейинде мөңгө темалар				
	С.Б. Пюрбю. Тоожу «Эргешпей дугайында тоожу».	4	18,24,25,31/ 01		
19	О.К. Саган-оол. Чечен чугаа «Найбырал».	4	01,07,08,14/ 02		
20	К-Э. К. Кудажы. Чечен чугаа «Сарыг-оолдуң плантациязы».	3	15,21,28/02		
21	М.Б. Доржу. Чечен чугаа «Дайынныг кино көргеш».	2	29/02, 06/03		
22	И. Б. Иргит. Чечен чугаа «Эргим Уля угбай»	2	07/03,13/03		
	Поэтиктиг одуруглар				
23	С.Б. Пюрбю. Шүлүк «Төрээн дылымга»	1	14.03		
24	А.А. Даржай. Шүлүк «Авамга»	1	20.03		
25	М.А. Кужугет. Шүлүк «Бак сагыш башка халдаар».	1	21.03		
26	Р.Д. Лудуп. Шүлүк «Чавыс-чавыс көжүп чоруур булуттарлыг».	1	03.04		
	Бодунарның төөгүнер өөренинер				
27	С.А. Сарыг-оол. Шүлүк «Алдан-маадыр».	2	04.04,10.04		
28	Р.Д. Лудуп. Шүлүк «Улаастайга»	1	11.04		
29	О.О. Сувакпит. Баллада «Сат Бүрзекей дугайында баллада».	1	17.04		
30	И.У. Бадра. Тоожу «Ужудукчу Кидиспей».	3	18, 24,25/04		
31	К-Э. К. Кудажы. Драма «Он бир»	4	02,08,15,16/ 05		
32	Хыналда ажыл	1	22.05		
33	Катаптаашкын	1	23.05		
	Шупту:	68			

Пропу меровано и прошнуровано
(саше) сұрақшы